

SANTIAGO BRU I VIDAL

**LA JUERIA MORVEDRINA I LA CONFRARIA DE
LA SANG DE JESUCRIST**

Publicado en «Crónica de la XIX Asamblea de
Cronistas Oficiales del Reino de Valencia»
(Valencia-Castellón, octubre 1992)

LA JUERIA MORVEDRINA I LA CONFRARIA DE LA SANG DE JESUCRIST

Per
SANTIAGO BRU I VIDAL
Cronista Oficial de Sagunt i València

I ELS JUEUS

ENGUANY, com tothom sap, és any emblemàtic per excel·lència, atès que és aquell en el qual s'esdevé el cinqué centenari de l'expulsió dels jueus de tots els regnes peninsulars hispànics regits pels Reis Catòlics, en compliment del decret del 31 de març del 1492.

Arran de tal esdeveniment commemoratiu s'ha escrit molt i s'ha investigat més encara sobre aquella decisió reial que, sens dubte, significà una convulsió per a la política econòmica -i, en certa part, demogràfica- de la vella Hispània. És ben cert que aquells jueus se n'anaren obligats pel decret d'expulsió, però també és notori que se'n ~~anaren obligats pel decret d'expulsió, però també és notori que se'n~~ quedaren alguns: uns -els menys- per haver abraçat més o menys de bona fe les doctrines cristianes (o per necessitats de supervivència); altres perquè la seua posició econòmica els permeté de comprar la seua permanència, unes vegades mitjançant el canvi del patronímic o bé amb l'adquisició d'una sinecura, càrrec o títol més o menys nobiliari, adquirits a bon preu, poderosa condició que comportava l'assegurança d'un pervindre "al marge" de tota sospita¹.

¹ Actualment està fora de dubte l'adquisició de títols -i canvi de nom- d'un determinat nombre de famílies jueves valencianes d'aquells temps, els quals, a partir d'aquella transposició onomàstica i els tresors personals acumulats jugaren un paper important en el Regne i, posteriorment, dins la vida espanyola i en la història universal. Com a mostra, podem citar, per exemple, Lluís de Santàngel i Lluís Vives i, entre els nostres, la família conversa dels Marzén, de Morvedre, així com un llarg etcètera que no hi cal a l'objecte present. Des de les publicacions d'Amador de los Ríos a l'actualitat (i el 1992 ha estat pròdig en treballs al respecte) en són moltes les mostres que podríem adduir. Per a tot aquell que vullga aprofundir en el tema recomanem la investigació exhaustiva dels Protocols Notarials i altres documents conservats a l'Arxiu del Real Col·legi del Corpus Christi (Patriarca) on la documentació n'és abundant i allisonadora.

De la mateixa manera que ocorria en altres poblacions importants valencianes, Morvedre tenia un bon contingent de gentes d'ascendència hebraica, agrupació ètnica que ocupava, dins del conjunt urbà saguntí, la part nord-occidental de la vessant del Castell² on, protegits per una elevada tanca que circumvalava tot el recinte jueu i un únic accés al mateix per "L'Arquet" o "Porta de la Jueria" -situada a la pujada natural a la millenària fortalesa saguntina-, tenien la seua seu oficial i la respectiva sinagoga.

La Jueria saguntina, que és una de les poques que encara es conserven pràcticament intactes i completes en tota la seua integritat primigènia, comprenia els carreres actualment denominats de Segovia, Antigons³, Ramos, Sang Vella, Pelayo, Teatre Romà i Pere Cartagena, agrupades totes les quals vies -a quina més típica i evocadora-, estretes, empinades i irregulars, en una poblada o call (denominacions que en altres llocs solien donar-se a moltes aljames jueves), tancada com hem dit per un mur que servia-hi de protecció. La topografia actual de tan històrica ensems que simbòlica barriada a penes si es diferencia de l'antiga, i tot i que la major parte de les cases no han pogut resistir el pas del temps, encara conserven en tot o en part la seua distribució i fesomia primitives. El conjunt d'allò que en altres temps constituï la jueria morvedrina, es manté quasi bé idèntic en forma -i potser també en esperit, si se'ns permet l'expressió- al traçat i configuració que en temps passats conegueren els ja llunyans i desapareguts habitants hebraics.

L'entrada al recinte jueu saguntí es feia -com hem dit anteriorment- per un portal encara subsistent *in situ*, conegut des del segle XVI pel nom de *Portalet de la Sang*, denominació que, com és fàcilment comprensible, guarda ben poca relació amb les conviccions i teories mosaïques i la religió d'aquelles gentes, atés que no fa al·lusió a ninguna característica prò-

---

² Per a un major coneixement i ampliació del tema, vid.:

Antonio CHABRET FRAGA, Sagunto. Su historia y sus monumentos, Barcelona, 1888, 2 vol.

Nomenclator de las calles, plazas y puertas antiguas y modernas de la ciudad de Sagunto, Valencia, 1901.

Leopoldo PILES ROS, La Judería de Sagunto. Sus restos actuales, Sefard, XVII (1957), pp. 352-373. Separata.

Santiago BRU I VIDAL, La antigua Judería de Sagunto, Valencia Atracción, año XI, N° 371 (1965), p. 8-9.

La Judería saguntina, Cronicó del Regne de València, Año IX, N° 30 (1986), p. 7-9.

³ El nom d'Antigons era l'usat per a denominar el Teatre Romà durant tota l'etapa foral i bona part del segle XIX.

pia de l'ortodòxia jueva. L'atribució toponímica és deguda a què, després de ser foragitats els jueus morvedrins (com tots els altres) l'any 1492, la sinagoga -que comprenia els solars de les cases del 7 a l'11 del carrer ara dit de la *Sang Vella* fou ocupada i habilitada més tard com capella cristiana per la *Confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist* fins el segle XVII. Tal és la causa, també, de dur el nom de *carrer de la Sang Vella* l'anteriorment citat, irregular i històrica via urbana que té la seua entrada pel propi *Portalet*, davant del qual -però a la banda esquerra de la Pujada del Castell⁴, única via d'accés a la jueria fins el segle XV- comença el carrer de la Sang Nova, que duu tal nom per haver-se construït la nova capella de la Confraria entre els anys 1601 i 1607, a causa de les necessàries ampliacions exigides pels confreres⁵.

La saguntina fou una de les jueries més considerades -alhora que abundosa i rica- entre les del regne valencià, i no només per la seua població i perfecta harmonia amb l'element cristià de la vila, sinó perquè la laboriositat (i potser també el potencial econòmic) dels seus habitants fou reconeguda tant per la pròpia Corona -de la qual conseguiren franquícies i avantatges des dels primers moments del Morvedre cristià, ja en temps de Jaume I⁶- com per la resta de les implantacions jueves d'altres llocs i pels valencians en general. Tot i que podriem citar nombroses proves, bastarà dir que molts jueus saguntins gaudiren de càrrecs de responsabilitat -adhuc polítics i administratius- dins i fora de Morvedre⁷.

---

⁴ Fou precisament la proximitat al castell morvedrí la que va facilitar la salvació de molts jueus de les aljames veïnes. Ací trobà refugi bona part d'aquella minoria perseguida en diversos avalots antisemites i, sobretot, durant el famós progrò del 1391, motiu pel qual i a partir de les concessions decretades per Alfons el Magnànim el 21 de març del 1421, la Jueria de Morvedre es convertí en el centre polític-social i econòmic més poderós de tot el regne valencià.

⁵ CHABRET, Nomenclator..., p. 61, 70 i 92.- Tot i que l'esmentada nova ermita començà a bastir-se entre els anys primers del segle XVII, la consagració, segons Chabret, no tingué lloc fins l'any 1753.

⁶ Arxiu de la Corona d'Aragó, Reg. 12, fol. 106, vº; Reg. 16, fol. 239 vº; Reg. 19; Reg. 41, fol. 98, etc.

⁷ Com a mostra, heus ací alguns noms de jueus morvedrins dels quals hi ha constància documentada al llarg dels tres segles i mig de vida de la jueria morvedrina, com Jucef Avinçaprut, Salomó Bafiel o els membres de la família Cavalleria, al segle XIII; el "mític" (a causa dels errors a què duugué la transcripció del seu epitafi, allà pels segles XV-XVII) Jehusa ben Reba, Jehuda ben Salomó Sem Tob, els Legem, Coffe i Vives del segle XIV, i els metges morvedrins Rabí Alfangí i Rabí Samuel o el famós argenter reial de Ferran el Catòlic, Vidal Astorí, ja al segle XV.

Conseqüència del bon comportament i l'alta estima en què fou tinguda l'aljama saguntina va estar que en el *progom* del 1391 la de morvedre fou una de les poquíssimes que es lliuraren de la destrucció⁸, i no només això, sinó que, convençuts de la seua seguretat, anaren arribant buscant refugi (el Castell morvedri va servir, com hem dit abans, de potent auxili a moltes jueries, les de la Plana sobretot) bona part dels jueus valencians. El creixement de la jueria morvedrina durant el segle XV fou tan fort i continuat que arribà a ser considerada com l'"epicentre" de les valencianes, fins el punt d'arribar a comprendre el cens jueu morvedri potser més de 700 habitants, és a dir, una tercera part, aproximadament, de la població saguntina d'aquells temps; d'ella s'ha arribat a dir que no només fou la més important del regne per les darreries de l'Edat Mitjana, sobretot a partir del 1438, sinó que va estar el cap del judaisme valencia, gràcies els intents proteccionistes de la Corona, tot i que alguna crisi económico-social o alguna epidèmia trencara en determinats moments la seua executòria ascendent.

Com és sabut, la jueria saguntina quedà abandonada, com totes les altres, en agost de l'any 1492, el dia primer del qual es va donar per acabada oficialment l'eixida dels jueus valencians i el corresponent embarcament, pel Grau de Morvedre, d'aquella minoria marginada⁹; a més dels morvedrins (uns 700, aproximadament) van eixir pel nostre port els jueus valencians de Xàtiva, Xèrica i Castelló, i els aragonesos de Zaragoza, Calatayud, Daroca, Ariza, Épila, Albarracín, Belchite i El Cuervo, tots els quals tingueren com a punt de destí diversos ports de la Mediterrània i el Nord d'Àfrica.

A partir d'aquella forçada diàspora, la jueria de Morvedre restà totalment abandonada i despoblada, amb el consegüent perjudici de les cases i albergs anteriorment habitats, així com el venerat i respectat lloc habitual de reunió religiosa (i social, i també política i administrativa, perquè de totes les quals condicions solia participar l'edifici) que era la sinagoga hebraica. Tan malaurat fet va significar per a la vila una pèr-

---

⁸ Encara que és un fet molt conegut el dels atacs a les jueries valencianes en l'any indicat -i en altres-, hom pot consultar abundant bibliografia a partir d'historiadors com Escolano, Pérez Bayer, Boix, Danvila, Rodrigo Pertegás, Piles Ros, Sánchez Adell, Grau, Doñate, Hinojosa, Nomde-déu, Ventura, etc.

⁹ El Grau de Morvedre, ara conegut com el Grau Vell (per tal de diferenciar la seua antiga activitat del nucli modern del Port nascut per la primera dècada del segle XX) té una vigència de més de 2.000 anys, i durant els segles medievals i moderns conservà encara una regular activitat exportadora i importadora.

dua demogràfica considerable (un terç, aproximadament, del veïnat poblata, cal no oblidar-ho) i la progressiva i natural degradació d'un conjunt arquitectònic urbà abans acuradament viscut i conreat pels seus habitants. Tot i que no sabem -i potser mai no arribarem a saber-ho, per manca de la documentació pertinent¹⁰- quant de temps durà el buit demogràfic de la vella juevia, el cas és que intuïm que no en seria poc, atés el nom que se li va donar de *vila nova*¹¹ a aquella demarcació urbana davant la qual els cristians guardaven una certa prevenció de tipus religiós -no exenta d'odis i enveja, com tothom sap- ben pròpia de l'època.

Segons sembla desprendre's de la lectura -entre línies, com hom sol dir- d'algun document de l'època, Ferran II "el Catòlic", ja en el mateix 1492, concedí franquícies especials a tots aquells que volguessen habitar de nou cases de la juevia morvedrina. Però aquella pretensió, que no buscava més que recaptar de nou la *peita* i determinats gravaments que abans satisfieien a la Corona els jueus expulsats no obtingué els resultats buscats tant pel monarca com per la Batllia General de València, i la juevia de Morvedre continuava despoblada any i mig després d'haver abandonat els jueus les seues cases i possessions a conseqüència del decret d'expulsió. La vertadera causa del no repoblament immediat de l'antiga pobla jueva no s'hi trobava solament en la falta de gent de fora disposada a habitar aquell recinte abandonat -tot i que s'oferien determinats avantatges fiscals- sinó que el propi Consell morvedrí tampoc volia carregar amb una sèrie de gabelles que gravaven directament els edificis en favor de la Corona tots els drets d'establiment i cises que tenia la vila sobre l'antic barri jueu de la població, com ho fan saber algunes de les lletres creuades entre el Rei, el Batlle General i el Consell morvedrí¹².

---

¹⁰ Una vegada més hem de insistir sobre la desaparició dels arxius saguntins en les guerres civils dels anys 1873 i 1936. Així i tot, diversos arxius com el Municipal de València, el General del Regne i el de la Corona d'Aragó, de Barcelona, han contribuït a donar alguna notícia, encara que no totes les que caldria aconseguir per a un major aclariment de la qüestió.

¹¹ És suficientment sabut que l'atribució de nova vila o vila-nova atorgada a certs indrets o poblacions medievals no es donava fins el moment en què podia considerar-se poblada o comensada la respectiva demarcació urbana. Per tant, podem deduir que la pobla que constituï l'antiga juevia de Morvedre va tardar algun temps a repoblar-se.- Cf.: CHABRET, Nomenclator..., p. 61.

¹² Alguns dels pocs documents coneguts fins ara -la qual cosa no vol dir que no n'apareguen en el futur- sobre possibles (i frustrades també) repoblacions de l'abandonada juevia (significativament esmentada com olim a partir d'ara a la documentació contemporània), procedents de l'Arxiu del Regne de València, foren publicats, bé complets bé estractats, fa uns anys pels nostres bons amics i companys en les tasques d'investigació L. Piles i J. Camarasa, i a ells remetim al lector.

Així ho arribem a conèixer per lletra enviada pel Batlle General al Rei en 25 de juny de 1493, document en el qual aquell recordava al monarca la dificultat en què es trobava d'aconseguir els 107 florins d'or que percebia cascun any dels jueus de Morvedre (tal havia arribat a ser la categoria humana i econòmica de la Jueria saguntina), com a conseqüència d'haver renunciat els propis Jurats i Consell de Morvedre a fer-se càrrec de les cases de la jueria (*"no les volem"*, diuen ben clarament les autoritats saguntines al document en qüestió), per tal de no voler els propis morvendrins carregar amb una sèrie de despeses i missions en les quals no tenien ni art ni part, atés que les cases jueves -la Jueria, en general, i quant a ella respectava, sinagogfa inclosa- havien restat abandonades a causa del decret reial i havien quedat com a propietat del rei en virtut de la pròpia règia potestat que de tal manera obrava¹³.

És a dir, que un any després de l'expulsió, la jueria morvedrina no només estava totalment despoblada sinó que els saguntins d'aleshores no volien acceptara a càrrec seu els edificis que la integraven, per tal de no caure en l'obligació de satisfer a la Corona una contribució a la qual no s'hi sentien obligats ni entrava dins la seua competència, tot i que el motiu de l'expulsió havia estat una disposició general dictada per la Corona i, el Consell de Morvedre no tenia cap de responsabilitat en l'afer.

El 17 d'octubre del 1493, el Batlle General tornà a escriure al rei manifestant-li que, com que no havia donat resultat la crida feta anteriorment (a la qual s'hi feia referència en la lletra del 25 de juny) per la ciutat de València i la vila de Morvedre, encaminada a animar la gent a repoblar les cases de la jueria, concedint-los-hi privilegis i franquícies, el propi Batlle, juntament amb els Jurats i Consell de Morvedre, havien acordat, mancomunadament, fer pregó general per la Ciutat i Regne de València i *"per tots els seus ports"* manifestant que s'hi concedia llibertat i franquícia durant deu anys a tots els *peraires*¹⁴ que arribaren a habitar les cases de la *vila nova*, a tots els quals nous habitants s'hi atorgava un

---

¹³ Arxiu del Regne de València, Real, t. 596, fol. 127 v°. - Cf. PILES, La Juderia de Sagunto..., passim.

¹⁴ El gremi valencià de peraires incloïa en la seua organització comunal els cardadors de llana i des del 1436 tenia facultat d'examinar i qualificar les llanes, tant pures com manufacturades i teixides. Tenia el rang de precedència entre els gremis valencians.

No hem pogut trobar ninguna justificació a què fossen precisament peraires els cridats a la possible repoblació de la jueria morvedrina. No seria gens estrany que en la Ciutat de València hagués alguna crisi local o excés de membres dins l'ofici en la categoria gremial més nombrosa (que solia ser, com sempre, la més baixa i més necessitada de treball, ensems que en situació econòmica més precària).

préstec de 30 lliures “per tal que tinguen pecunia e forma de viure en lo art de la dita perairia”¹⁵. Com a conseqüència d’aquella crida o pregó sembla que foren ocupades una bona part de les antigues cases jueves “a bon preu” -és a dir, ben barates- per peraires vinguts de València, els quals, en 6 de desembre del 1493, conseguiren del rei Ferran el privilegi de constituir-se en Confraria¹⁶ i poder confeccionar draps de llana similars a aquells que el gremi de València fabricava i distribuïa, amb la condició de què en posar la marca corresponent als teixits (una corona), tal com ocorria en els fabricats a València, devien afegir a la part de baix de la corona una barra horitzontal per tal de diferenciar la procedència del lloc de fabricació. Mes tan encoratjadora concessió tingué una ben curta duració, per quant el mateix Ferran II, pressionat pel gremi de peraires de la Ciutat -és a dir, València- signava en Segovia el dia 6 de juliol del 1494 un document derogant l’anterior privilegi i obligant els morvedrins a posar un distintiu diferent (no s’acceptava, per tant, la corona) en els draps de llana confeccionats per la vila. I potser seria això la causa d’un posterior abandó de la vella jueria per part dels peraires que havien intentat d’establir-se a Morvedre, en advertir que difícilment podrien superar la competència del gremi de peraires de la Ciutat, carregats de bona fama i sobra de pecunia.

En ajut de la teoria -i realitat, en definitiva, com veurem- del segon despoblament (si és que la repoblació efectiva per part dels peraires va arribar totalment a consumir-se) del barri jueu de Sagunt parla un document transcrit per Piles¹⁷ fa quaranta anys. Es tracta d’una carta reial de pagament, datada en 30 de juliol de 1499 -és a dir, més de set anys després d’haver-se quedat despoblada la jueria de Morvedre pel decret d’expulsió-, lliurada a favor de “Mestre Gomar”, fuster de l’Artilleria del rei per tal d’abonar-li 2.000 sous a satisfer de les propietats dels jueus mor-

---

¹⁵ PILES, La Juderia de Sagunto..., p. 19.

¹⁶ ARV, Real, 309, fols. 189 vº-191 r. confraria paratorum diu l’original llatí del document concedit pel rei, el qual, a més, els hi atorga la denominació valenciana d’Ofici de Peraires, Baxadors e Apuntadors i col.loca la nova confraria -la qual demana tindre casa propia- sota la invocació del Corpus Chiristi i que el dia de tal festivitat religiosa pogueren nomenar un clavari, tres majorals i un veedor. Coneguda tal petició no seria gens estrany que el rei els hi concedira el dret d’ocupar l’antiga sinagoga, aleshores abandonada i sense complir un objectiu adequat.

Cf. José CAMARENA MAHIQUES, Sobre una cofradia gremial de Morvedre, Sagunto. Boletín Municipal de Información y Cultura, Nº 37-38, Sagunt, febrero-marzo de 1963, p. 9.

¹⁷ PILES, La Juderia de Sagunto..., p. 23.

vedrins foragitats, en la qual, el Batlle General comunica al monarca no poder complir el pagament, de la següent manera: “... es cierto que si tales bienes huviere de los dichos judios luego pagara los II mil sols., pero los dichos judios quando se fueron no pagaron derechos algunos a vuestra regia Corte ni dexaron otros bienes sientes sino las casas que tenian en la dicha Villa de Morviedro y estas pertenecieron a vuestra real Corte en paga de aquellos sueldos de peyta y cent reales de protección que cadanyo paguaban a esta baylia general, las quales casas luego fueron vendidas y por ecer los compradores pobres se son idos y las han dexado derrebadas y esto es lo que queda de los bienes de dichos judios en la dicha Villa de Murviedro...”.

Més clarament no pot expressar-se l’abandó -i la consegüent degradació i destrucció- en què va quedar la Jueria de Morvedre després d’haver estat despoblada en dos ocasions; la primera, la del 1492, que alcançà prop de dos anys, o més, perquè la concessió de privilegis -posteriorment derogats, per cert- no implica una obligatòria i immediata ocupació dels llocs de treball; l’altra, més lamentable i destructiva, entre 1494 (?) i 1499 al menys, com clarament indica el document abans adduït. La qual cosa ens aboca a pensar si la jueria morvedrina -que més endavant seria coneguda per la vila nova com hem dit anteriorment- no seria repoblada fins ben entrat el segle XVI i, no tot d’una sinó a poc a poc, pels propis morvedrins.

Exposats els anteriors raonaments, cal que parem esment en sengles notícies donades per l’historiador saguntí Antoni Chabret (que encara tingué ocasió d’investigar l’Arxiu Municipal de Sagunt, destruït pels carlistes el 1873) que al vol. II del seu *Sagunto* (1888, p. 332) diu textualment: “... La Sinagoga estaba en el barrio de la Sangre Vieja, y fue convertida en iglesia de la Sangre de Cristo después de la expulsión de los israelitas...”. I anys després, al seu *Nomenclàtor* (1901, p. 61) escriu: “... Un poco más adentro (parla del carrer de la Sang Vella i de la seua entrada pel “Portallet de la Sang” o “de la Jueria”), en la parte interior de las casas 7 al 11 .... (...) ... se conservan cuatro arcos ojivales de piedra, que formaron parte de la Sinagoga, convertida después de la expulsión en 1492, en Iglesia de la Sangre de Cristo...”. Allò que lamentem els saguntins és que Chabret, tan detallista i precís en moltes de les seues valuoses i interessantíssimes aportacions documentals, quan tractà tan relevant aspecte no ens deixà la data precisa i aclaridora que ara ens priva de poder arribar a conclusions inqüestionables respecte a la instal·lació de la Confraria en l’antiga sinagoga jueva. Perquè ambdues notícies indiquen clarament un terme *post quem*, però no permeten deduir data *ante quem* en ningun moment.

Enguany (1992), els meus paisans han celebrat amb el respecte i l'exaltació que hi calia el cinqué centenari de la fundació de la Cofraria de la Puríssima Sang de Jesucrist, tot basant-se en les notícies aportades per Chabret per a justificar tal celebració. La veritat és que de les paraules del nostre admirat historiador saguntí ni pot afirmar-se que la confraria fóra fundada en aquell any, com tampoc podem deduir que tinga una antiguitat major o menor a la data en qüestió; la frase "*después de la expulsión*" solament indica que la Confraria va adoptar per seu oficial l'edifici o edificis que havien constituït l'antiga sinagoga hebraica. Res més. La fundació de la confraria talment podia haver esdevingut abans, en aquell mateix any o poc després. La tradició dóna a la institució religiosa una pervivència de cinc segles, i així és acceptada la qüestió sense que la data exacta i irrefutable siga coneguda ni hi haja document algun que pugui asseverar l'any pretés per a l'inici de la confraria. Així és i així hem d'acceptar-ho. Tot i que a mi, com historiador i com saguntí em seria de gran satisfacció -i major orgull, com fill amant del meu poble- poder oferir el moment precís i exacte de la fundació d'una corporació tan arrelada al poble i tan amorosament reverenciada pels saguntins.

Així i tot, en més d'una ocasió¹⁸ m'he preguntat si no serien aquells peiraires que intentaren de construir confraria pel 1493 els fundadors o, als menys, els impulsors d'una institució similar que, pensada per a portar el nom del Cos de Crist (*Corpus Christi*, diu el document conegut) podia haver-se dedicat a la "Sang de Jesucrist". O al Cos i la Sang conjuntament, tal com les hi ha en altres llocs, i en perdre el caràcter estrictament gremial els fundadors -*los compradores pobres que se son idos*" ja en 1499, com hem vist-, els seus successors (és a dir, aquells que podien haver-se quedat, barrejats amb el poble morvedrí, com a cristians que hi eren) cregueren més oportuna i adient la dedicació a la *Puríssima Sang de Jesucrist* atorgant-li un caràcter més penitencial molt propi de la Baixa Edat Mitjana¹⁹ i més en consonància amb l'època.

---

¹⁸ Santiago BRU I VIDAL, Consideraciones en torno al origen de la Confraria de la Puríssima Sang, de Sagunto, Semana Santa Saguntina, Año IX, N° 9, Sagunto, Abril de 1969, p. 6-9. A partir del treball citat, vid. diversos articles publicats sobre el tema en els diversos números apareguts de la revista indicada, del mateix autor.

¹⁹ Per a una ampla gama de possibilitats hipotètiques -i reals- a l'entorn de la Confraria saguntina, cf. Josep MARTINEZ RONDAN, La Confraria de la Sang de Morvedre. Apunts hipotètics sobre els seus orígens, Sagunt, 1991, passim.

II NOTICIA DE LA CONFRARIA DE LA SANG.

Sense temor a equivocar-nos en molt, podem dir com a prou versemblant que Sagunt, el meu poble, compta des de fa segles amb una de les corporacions passionistes més antigues i consolidades entre les conegudes i encara vigents en terres valencianes. Eixa institució modèlica i original en extrem com poques és la *Confraria o Majordomia de la Puríssima Sang de Jesucrist*²⁰, la qual no només pot ser considerada com perfecta en tot allò que a reglamentació pertoca, sinó que, a més de poder donar testimoni de cinc segles de vida, continua a hores d'ara gaudint d'idèntic vigor i singularitat que pels temps de l'etapa fundacional.

La singularitat de la nostra Confraria radica, sobretot, en què dins del cinquè segle de la seua constant permanència i presència al poble -l'aleshores vila de Morvedre, ciutat de Sagunt ara-, continua essent única en la localitat a més de no haver sofert alteracions notables, tant en la manera i formes de manifestar-se com en oferir al poble fidel l'amor a la tradició heretada i fermament assumida.

Tot i que, com hem exposat abans, no podem conèixer la data exacta i puntual de la seua fundació, sabem que la Confraria tenia la seua seu al segle XVI, amb plena vigència corporativa, en l'edifici que abans fou sinagoga hebraica i més tard, ja pel segle XVII, començà a ocupar la nova ermita bastida entre els anys 1601 i 1607 en el carrer que a partir de la dècimo-sèptima centúria seria conegut com "*de la Sang Nova*", en contraposició al "*de la Sang Vella*", que era aquell en el qual hi hagué l'antiga sinagoga -com repetidament hem recordat ocupada amb posterioritat a l'expulsió -i a causa de l'abandó de les cases que abans constituïren en el barri jueu- per la Confraria.

En diversos moments, com ja hem dit, hem llançat la nostra teoria sobre el possible origen gremial de la Confraria de la Sang. Com a recolzament de tal teoria podem apuntar el fet que la saguntina és una de les poques que hi ha, entre les valencianes, que considera i comprén dins la seua organització, l'existència d'UN SOL Clavari, norma usual en les confraries gremials valencianes medievals, essent designats la resta de

---

²⁰ La doble denominació és, al menys, la que trobem en la lletra del reglament aprovat fa més de cent anys pel bisbe de València, a petició dels propis confreres.- Cf. el Reglamento por el que debe regirse la Cofradia o Mayordomia de la Purísima Sangre de Nuestro Señor Jesucristo establecida en su Ermita de la Ciudad de Sagunto, aprobado por el Exmo. e Ilmo. Sr. D. Antolín Monescillo, Arzobispo de Valencia, Valencia, 1878.

membres de cadascun any com Majorals. És precisament la conjunció de Clavari i Majorals, enquadrats tots ells dins l'ens col·lectiu denominat *Majoralia* -distinta d'un any per a l'altre, tot i que poden repetir (encara que no solen donar-se molts casos) una o més vegades en la designació- la que cadascun any està encarregada d'establir i preparar la *Festa*²¹ saguntina per excel·lència, perquè no hi ha altra en la població que tinga el relleu, l'arrelament, la importància i la transcendència que tenen els actes de la nostra Setmana Santa des de temps immemorial.

Quant a la resta d'elements humans que integren la Confraria de la Sang saguntina -més de mil cinc-cents membres actualment- prenen el nom genèric de *confreres*, sense més aditaments onomàstics distintius ni adjectivacions.

Aspecte a considerar, respecte a la nostra hipòtesi de l'origen gremial de la confraria saguntina, és el fet constatable fins fa uns pocs anys de conservar entre els propòsits inicials el de l'organització de Socors Mutus i Auxilis espirituals²² a més de materials, condicions que han tingut plena vigència durant més de quatre segles²³.

Teories i hipòtesis relatives a possibles orígens de la *Confraria de la Sang* (parlem d'orígens hipotètics, no de realitats físiques com l'existència de les seus ocupades o llocs de culte durant els segles XVI i XVII, plenament constatades) donen pas a la certesa documental quan del 1570 és coneix un document -el més antic dels coneguts fins ara procedent de l'Arxiu Diocesà de València²⁴, que diu clarament que en una visita pastoral girada a Morvedre "*halló que havia en la dicha iglesia otra coffradia so inbocacio'n de la Sangre Preciosa de Nuestro Señor Jesu Xpo...*"; altra-

---

²¹ La Festa és el nom popular i afectiu amb que són designats i englobats actualment la totalitat d'actes que durant la Setmana Santa commemoren la Passió i Mort de Jesucrist a Sagunt.

²² Reglamento por el que debe regirse..., p. 7-9.- Reglamento de la Cofradia Secundaria de la Purissima Sangre de Jesucristo, de Socorros Mútuos, de la ciudad de Sagunto. Valencia, 1898.

²³ Encara recordem en la nostra joventut haver conegut els darrers acompanyaments fets a confreres difunts (la dona està exclosa en la Confraria, en la que solament tenen cabuda els hòmens), en soterrar-los d'algun dels seus membres, amb seguici col·lectiu fins el mateix cementeri, vestits els acompanyants (bé la Junta, bé Majorals o confreres) amb la vesta negra i les atxes enceses, però amb la cara descoberta i la llarga cua de tela plegada i subjecta pel negre i ample cinturó reglamentari.

²⁴ El document ha estat transcrit i publicat per J. MARTINEZ RONDAN al llibre ja citat *La Confraria de la Sang...* (1991), p. 49.

ment, hi ha que dir que l'anteriorment descrita necessitat de posseir un nou local dotat de major capacitat el que sembla fou detentat en principi (en dir nou local ens referim, naturalment a l'actual Ermita de la Sang, bastida per la primera dècada del segle XVII), pressuposa l'existència de la confraria anys abans, és a dir, pel segle XVI, plenament constituïda i en franc procés d'expansió.

Del segle XVII ja en són diversos els testimonis documentats coneguts a través d'un llibre procedent de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria, miraculosament salvat de l'incendi del 1936, el titolat *Llibre de Rendes Adventícies*²⁵, que ha munit diferents i interessants notícies sobre la Confraria de la Sang, així com de la *Processó dels Deixuplinants*²⁶ del Divendres Sant saguntí, allusió clara que permet d'atribuir i deduir un acusat caràcter molt propi de l'època marcadament penitencial de la confraria, plenament consolidada per aquells temps. (Totes les quals coses no signifiquen impediment algun per a l'existència (o la pervivència) d'una o més corporacions religioses de similar tarannà, caràcter o finalitat pròpies d'èpoques anteriors com les conegudes confraries de beguins, penitents, deixuplinants, etc.)

Encara que la nostra intenció no és, certament, la d'establir una sèrie de seqüències cronològiques, tampoc volem deixar de banda un aspecte que sembla de caràcter obligatori en la metodologia històrica. I exposades les anteriors paraules ens agradaria, per tant, deixar constància que, al nostre parer, tot allò que venim dient fin ací hom pot considerar com una "primera fase" o període constitutiu -ensems que d'afermament i progressiva evolució- de la *Confraria de la Puríssima Sang* saguntina, és a dir, de l'antiquíssima institució cívico-religiosa local que des dels segles XV-XVI fins l'actualitat ha seguit un camí ascendent i continua plenament vigent i vigorosa.

El període abastat pels segles XVII-XVIII podriem enquadrar-los dins d'una "segona fase", etapa que podem considerar com de creixement i expansió potenciat pels efluis tridentins totalment imbuïts del més acendrat catolicisme, espai temporal que potser arribaria fins el primer terç

---

²⁵ Bona part dels documents inserits al Llibre de rendes adventícies, que suministra interessants notícies de caràcter religiós del Morvedre foral dels anys 1632 a 1667, han estat publicades pel Cronista de Faura, Josep MARTINEZ RONDAN, en diversos articles de la repetidament esmentada revista *Semana Santa Saguntina*, a partir del 1970, així com en *La Confraria de la Sang...* (1991).

²⁶ Recordem que al Reglamente aprovat pel Cardenal Monescillo l'any 1878 (Vid. nota 20 ut supra), continua dient-se-li a la del Divendres Sant *Procesión de Disciplina*.

del segle XIX, època en què apareixen les primeres notícies sobre imatges processionals “de bulto”²⁷, a més de la *Vera Creum*, representació emblemàtica per excel·lència de la confraria i de la “Processó de Disciplina” del Divendres, de la mateixa manera que sabem ocorria en certs pobles valencians.

En el segle XIX hom pot situar allò que podríem conceptuar com “tercera etapa evolutiva” de la Confraria i, per tant, del desenvolupament dels actes de la Setmana Santa morvedrina²⁸, segons testimonis del segle passat, pels quals venim a saber que, per la meitat de la centúria i concretament en el 1847, el dia de Divendres Sant es feia a Morvedre²⁹ una representació “en viu” del Drama Sacre de la Passió, amb els personatges propis de les relacions evangèliques³⁰. D’aquella representació potser queden certes reminiscències en els actes que comporten la matinera pujada de confreres i poble fidel al Calvari portant la imatge de Jesús Natzaré; en el famós i popular “*Sermó de la Galtà*” impartit a continuació en

---

²⁷ Cf. Francisco ALMELA I VIVES, *La Semana Santa de Murviedro en 1847, Semana Santa Saguntina, Año II, N° 2, Abril 1963*, p. (13-14). Almela va reproduir un treball de Basilio Sanz Castellanos publicat el 1847, en el qual s’hi referien els actes del Divendres Sant morvedri, tant els “representats” en viu, amb personatges de carn i la processó vespertina, en la qual figuraven tres “passos” escultòrics: l’Ecce-Homo, la Soledat i el Sepulcre, a més, naturalment, de la Vera Creu, conservats tots en l’Ermita de la Sang que fou consagrada el 6 d’abril de l’any 1753, encara que habilitada per a guardar les pertinences de la Confraria des dels segles anteriors.

²⁸ Els dies de la Setmana Santa de Sagunt s’han reduït sempre als dos principals: el Dijous i el Divendres: el primer caracteritzat per la Missa d’Institució de l’Eucaristia (amb el corresponent sermó, ara introduïa l’escena del “Llavatori de peus”), i la conseqüent “Visita als Monuments”; el Divendres, per la inicial “Pujada al Calvari”, abans de l’eixida del sol, el “Sermó de la Galtà” que es fa a continuació, amb les primeres llums del dia i, per la vesprada la tradicional i per excel·lència característica de Sagunt Processó de les Vestes o del Sant Enterrament (previament a la qual hi ha la subhasta per tal d’aconseguir el privilegi de portar les andes o civeres de les imatges processionals, així com la dels vestits dels saions -soldats romans- que custodien el Sant Sepulcre). Des de l’any 1969 ha estat introduïda una nova processó de menor representativitat, la “del Silenci”, que es fa el Dimecres Sant. I enguany ha començat a gestar-se, per via d’assaig, un acte de caire multitudinari: el denominat “Encontre” de les imatges de Jesús Natzaré i la Soledat.

²⁹ Com és sabut, Sagunt no recuperà oficialment el seu nom històric i famós en el passat fins el primer dia de desembre del 1868.

Cf. Santiago BRU I VIDAL, *Crónica de las fiestas conmemorativas del Primer Centenario de la restitución del nombre de Sagunto, Sagunto, 1969*.

³⁰ Vid, nota 27: ALMELA, *La semana santa...*, p. 13-14, on aporta el testimoni contemporani de Sanz Castellanos.

baixar del Calvari; en la suhasta del *Tambor* -element importantíssim i complementari del Divendres Sant saguntí- i la indumentària i guarniments del *Capità* i centurions romans (els populars *saions* morvedrins), que es fa a l'escalinata d'accés a l'Ermita de la Sang, poques hores abans de la processó; en el vespertí, original i famosíssim *Sermó del Desenclavament*, acte que comporta un solemne, vistós i sempre espectant ritual, en el qual, cronològicament, va seguint-se pas a pas -indicades previamente totes les accions i moments culminants, amb el corresponent èmfasi, per l'orador sagrat que ocupa el púlpit en aquell moment- l'august instant de la Devallada del Cos de Jesús de la Creu (el qual és desclavat per sacerdots), la traslació de la imatge -articulada- del Redemptor davant la figura present de sa Mare Dolorosa i col·locada després dins del Sepulcre. Per últim, com a colofó del Divendres Sant -i de la Setmana Santa-, la silenciosa i llarguíssima Processó del Sant Enterrament, amb les diverses imatges processionals adients³¹ i l'acompanyament de la simbologia pròpia de l'acte (dos *Veròniques* o estendarts característics de la Cofraria, a més d'altres dos estendarts o emblemes que abans representaven l'ara desapareguda "Confraria Secundària" -l'antiga missió de la qual era la dels Socors Mutus abans citats-), a més, naturalment, de la considerable participació dels confreres totalment vestits de negre (la tradicional *vesta* negra, de llarga cua o rossegall posterior, ha conferit el nom de la Processó de les Vestes a la de Sagunt), sense concessió a colorit algun, amb llargues caperulles al cap i la cara oculta darrere el vel que hi penja, arrencats en sengles fileres paral·leles, per rigorós ordre d'antiguitat dins la Confraria, i a continuació els membres de la "Cofraria Primèria", és a dir, trossos aquells confreres que han estat designats Clavaris o Majorals en anteriors anualitats. Darrere de tots i tancant el seguici penitencial, la *Vera Creu*, emblema i guia de la Confraria³², el Clero parroquial i Prior de la institució, Clavari i Junta Directiva.

Moltes més coses podríem dir sobre l'antiquíssima *Confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist* del meu poble. Però crec que, per ara, n'hi ha prou per a una breu i informativa notícia.

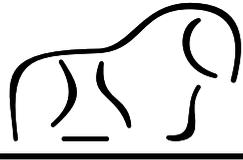
---

³¹ Els actual conjunts escultòrics processionals saguntins són posteriors tots a l'any 1941, atès que els que hi havien dels segles XVIII a XX foren cremats el 1936.

³² La Vera Creu deu ser portada sempre en posició vertical -condició que la fa extremadament difícil de portar pel seu pes i tamany pel Clavari de cadascun any, i solament la pot dur un Majoral per delegació del Clavari en algun moment de la processó; així i tot, per dins les esglésies per on transcorre l'itinerari penitencial, el Clavari està obligat -en realitat és un privilegi perfectament assumit- a portar-la des de l'entrada a l'eixida de cada temple visitat.

Així i tot m'agradaria acabar amb una menció que podríem qualificar com singular i altament significativa: per les darreries del segle XIX i primer terç del XX era tal la fama dels actes del Divendres Sant saguntí que, en un temps en què les comunicacions encara no eren massa perfectes, tant des de València, com des de Castelló i Sogorb hi havien trens especials per anar a presenciar l'aconteixement que cada any, durant cinc centúries, ha vingut repetint-se al meu poble tots els Divendres Sants. Actes i celebracions que encara mantenen la fama que des d'antic ha omplert d'orgull els cors dels saguntins d'abans i d'ara.

Sagunt, estiu de l'any 1992

Se terminó de imprimir el 28 de Diciembre de 2021. Año del centenario del nacimiento del cronista saguntino Santiago Bru y Vidal, historiador y poeta.